

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІДБІР СУДДІВ ЗА КРИТЕРІЄМ –ВОЛЬОВІ ЯКОСТІ

Цільмак О. М.

Автор у статті описав групи вольових якостей та надав їм чіткі визначення через призму суддівської діяльності. Наголошено на необхідності уведення до напрямів конкурсного відбору суддів напряму обов'язкового професійно-психологічного вивчення особистості судді, який за своїми індивідуально-психологічними характеристиками відповідав би вимогам, що пред'являються професією. Автором запропонована структурно-логічна класифікація груп професійно важливих якостей судді (психофізіологічні, інтелектуальні, моральні, лідерські, комунікативні, соціально-спрямовані, перцептивні, контрольньо-оціночні, специфічні). Підкреслено, що вольові якості слід вивчати тільки в комплексі з іншими групами професійно важливих якостей.

Ключові слова: воля, вольові якості, професійно-психологічний відбір, суддя, професійно важливі якості.

Автор в статтє описал группы волевых качеств и дал им четкие определения через призму судебной деятельности. Во время конкурсного отбора судей отмечена необходимость введения обязательного профессионально-психологического изучения личности судьи, который по своим индивидуально-психологическим характеристикам отвечал бы требованиям, предъявляемым профессией. Автором предложена структурно-логическая классификация групп профессионально важных качеств судьи (психофизиологические, интеллектуальные, моральные, лидерские, коммуникативные, социально-направленные, перцептивные, контрольно-оценочные, специфические). Подчеркнуто, что волевые качества следует изучать только в комплексе с другими группами профессионально важных качеств.

Ключевые слова: воля, волевые качества, профессионально-психологический отбор, судья, профессионально важные качества.

An author in the article described the groups of volitional internals and gave to them clear determinations through the prism of judicial activity. During the competitive selection of judges the necessity of introduction of obligatory professional and psychological study of personality of judge, that on it would answer the requirements produced by a profession individually-psychological descriptions, is marked. The author offered structural classification of groups professionally important internals of judge (psychofisiologocal, intellectual, moral, leader, communicative, socially-directed, perceptive, control-evaluation, specific). Underline, that volitional internals is necessary to study only in a complex with other groups professionally important internals.

Keywords: will, volitional internals, professionally psychological selection, judge, professionally important qualities.

Інтеграція нашої держави до європейської спільноти вимагає створення та функціонування незалежної,

самостійної, професійної, надійної, доступної судової системи. Тому що суддя є уповноваженою державою особою, представником Закону і Держави. Суддівська діяльність чітко та жорстко регламентована й повинна бути незалежною від усіх сторонніх впливів, тобто від різних зовнішніх і внутрішніх факторів (політичних, матеріально-економічних, особистісних). У ході судового провадження суддя, або судова колегія, повинні забезпечувати об'єктивність і справедливість, тобто законність прийнятих рішень.

Слід зазначити, що професійно-психологічного відбору не передбачено під час проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді місцевого суду загальної юрисдикції серед кандидатів на посаду судді вперше, зарахованих до резерву на заміщення вакантних посад суддів. На нашу думку, це є великою прогалиною, тому що саме професійно важливі якості, разом та в комплексі з професійно важливими знаннями й уміннями, детермінують якість і результативність суддівської діяльності.

Цю прогалину можна пояснити тим, що на сьогодні немає чіткої психограми судді. Аналізуючи наукові джерела, можна епізодично зустріти перелік або опис професійно важливих якостей судді (В.Л. Васильєв, А.М. Столяренко, В.В. Романов, А.В. Дулов, Ю.В. Чуфаровський та ін.).

Однак на сьогодні немає ґрунтовних наукових праць, присвячених психограмі судді. Слід також відмітити, що при описі професійно важливих якостей судді вчені до їх переліку вносять і здібності, і знання, і вміння, і навички, і особливості вищої нервової діяльності. Що є, як з точки зору логіки змісту категоріально-понятійного апарату, так і з точки зору логіки самої системи класифікації психологічних характеристик особистості, абсолютно неправильним і недопустимим.

Слід підкреслити, що підвищення ефективності та якості суддівської діяльності повинно передбачати всебічне вивчення кандидата на посаду судді. Тому введення до напрямів конкурсного відбору напряму обов'язкового професійно-психологічного вивчення особистості судді, який за своїми індивідуально-психологічними характеристиками відповідав би вимогам, що пред'являються професією, є вкрай необхідним.

Суддя – це посадова особа державного органу судової влади, яка наділена повноваженнями здійснювати правосуддя й виконувати свої обов'язки на професійній основі, тому, на нашу думку, у нього повинні бути добре розвинуті вольові якості.

Обґрунтуванням цієї тези є той факт, що воля – це стержень, основа характеру людини. Воля забезпечує здатність людини керувати своїми діями та вчинками; своєю поведінкою, мобілізувати свої внутрішні резерви для подолання бар'єрів, перешкод і труднощів, які виникають під час здійснення професійних обов'язків. Воля – виконує дві взаємопов'язані функції – активізує (тобто здатність мобілізувати та спрямовувати свої внутрішні резерви на досягнення свідомо поставленої мети) і гальмуючу (забезпечує бездіяльність, контроль і регулювання власної поведінки).

Воля детермінується вольовими процесами (тобто

здатність до свідомої цілеспрямованої регуляції своєї діяльності й поведінки задля досягнення поставлених цілей), її вольовими станами (зацікавленість у професійній діяльності, впевненість у правильності прийнятого рішення, допитливість тощо) та її сильним типом вищої нервової системи.

Воля лежить в основі інших професійно важливих якостей, тобто ступінь розвитку волі визначає та детермінує ступінь розвитку інших професійно важливих якостей судді. Серед яких слід виділити:

1. Психофізіологічні якості - активність, витривалість, уважність, психічну працездатність, зосередженість, стійкість, урівноваженість.

2. Інтелектуальні якості - виваженість, гнучкість, дедуктивність, винахідливість, конструктивність, креативність, допитливість, обізнаність, прогностичність, розсудливість, раціональність, кмітливість, ерудованість.

3. Моральні якості - ввічливість, вірність, відповідальність, безкорисливість, делікатність, дипломатичність, доброзичливість, коректність, нормативність, надійність, ощадливість, порядність, тактовність, толерантність, чесність, чемність, етичність.

4. Лідерські якості - авторитетність, діловитість, вимогливість, домінантність, незалежність, серйозність, самостійність, харизматичність.

5. Комунікативні якості - асертивність, виразність, доступність, контактність, товарицькість.

6. Соціально-спрямовані якості - гуманізм, патріотизм, гідність, людяність.

7. Перцептивні якості - уважність, спостережливість, проникливість, рефлексивність.

8. Контрольно-оціночні якості - пильність, обережність, обґрунтованість, об'єктивність, справедливість, точність, критичність, самокритичність, самооцінка.

9. Специфічні якості - інтуїція, емпатійність.

Отже, воля є одним з найважливіших компонентів структури особистості. Вона виражається у вольових якостях особистості, які можуть бути позитивними (тобто визначають сильну волю) та негативними (тобто визначають слабку волю). Завдяки певному полюсу та ступеню розвитку вольових якостей особа може бути: безвольною, зі слабким ступенем розвитку волі, з помірним ступенем розвитку волі, з високим ступенем розвитку волі, з дуже високим ступенем розвитку волі ("залізні" особи).

Необхідно також підкреслити, що кожна людина має свій індивідуальний набір вольових якостей, від яких залежать рівень свідомої саморегуляції особистістю своєї поведінки та влади над собою. Гама вольових якостей простягається від цілеполюгаючих до саморегулятивних, самоорганізаційних і морально-вольових. Усі вольові якості тісно пов'язані між собою та мають протилежний бік ступеня прояву (наприклад, рішучість - нерішучість, сміливість - боягузтво, ініціативність - безініціативність тощо).

Також слід наголосити на тому, що в кожній особі може бути різний ступінь розвитку певних вольових якостей. Так, наприклад, особа може бути цілеспрямованою, однак не сміливою, і тоді, коли необхідно бути прийняти відповідальне рішення, така особа в самий відповідальний момент спасує й не доведе розпочату справу до кінця. Отже, розглянемо групи вольових якостей через призму суддівської діяльності.

Досягнення певної правоохоронної мети та вирішення певних завдань можливе за умови добре розвинутих

цілеполюгаючих вольових якостей суб'єктів судового провадження. Так, до групи цілеполюгаючих позитивних вольових якостей судді необхідно віднести такі, як: цілеспрямованість, наполегливість, завзятість, ініціативність, рішучість, сміливість.

Цілеполюгаючі позитивні вольові якості виявляються в здатності судді:

- підпорядковувати всі свої дії і вчинки свідомо поставленим, суспільно-значущим цілям (ця здатність визначає таку вольову якість, як цілеспрямованість);

- досягати мети, долаючи зовнішні та внутрішні перешкоди (наполегливість);

- неодноразово докласти вольове зусилля для досягнення конкретної мети (завзятість);

- до активних дій, що викликані вимогами законодавства, власними установками, уявленнями та переконаннями (ініціативність);

- своєчасно приймати обґрунтовані, продумані та законні процесуальні рішення та без зволікання переходити до їх виконання (рішучість);

- йти на виправданий ризик задля суспільно-корисної мети (сміливість).

Негативними цілеполюгаючими вольовими якостями судді є: нецілеспрямованість, впертість, негативізм, безініціативність, нерішучість, несміливість, боягузтво, боязкість.

Велике значення для суддівської діяльності має здатність судді до саморегуляції, тобто до встановлення та підтримування на визначеному, відносно постійному рівні тих або інших власних фізіологічних, біологічних і психічних показників. Саморегуляція забезпечується позитивними вольовими якостями. Отже, до групи позитивних саморегулятивних вольових якостей судді слід віднести такі, як: витримка, самоконтроль, самовладання, терплячість.

Саморегулятивні позитивні вольові якості виявляються в здатності судді:

- вольовим зусиллям загальмовувати (сповільнювати, послаблювати) надмірну активність, стримувати й придушувати непотрібні почуття, думки та звички; імпульсивні, недостатньо продумані емоційні реакції; не піддаватися спокусі (ця здатність визначає таку вольову якість, як витримка);

- контролювати власну поведінку та свої емоції (самоконтроль);

- стійко переносити фізичні, моральні випробування; підтримувати інтенсивність роботи на певному професійно необхідному рівні під час виникнення внутрішніх (наприклад, втоми, хворобливого стану, поганого настрою тощо) і зовнішніх (наприклад, суддю залякують, погрожують йому, намагаються його підкупити тощо) перешкод (терплячість);

- свідомо керувати своїми діями у важких і несподіваних обставинах, виявляючи розважливість і стримуючи негативні емоції; зберігати стійкість та не знизити якість професійної діяльності в разі виникнення небезпеки (для життя, здоров'я чи престижу); долати почуття страху, непевності, побоювання перед труднощами та несприятливими для себе наслідками (самовладання).

Самовладання може виявлятися як у самостримуванні, тобто гальмуванні суддею небажаних настроїв та емоційних станів; так і в самоактивізації, тобто викликання суддею певних професійно важливих настроїв, станів, почуттів, які є стимулом для його подальших вчинків і законних дій.

Негативними саморегулятивними вольовими якостями-

ми є: безконтрольність, одержимість, нестриманість, холоднокровність, нетерплячість.

Суддівська діяльність вимагає чіткої організації праці її суб'єктів. До групи позитивних самоорганізаційних вольових якостей судді необхідно віднести такі, як: акуратність, дисциплінованість, копіткість, обов'язковість, організованість, планомірність, послідовність, пунктуальність, посидючість, ретельність, самостійність, скрупульозність, сумлінність, старанність.

Самоорганізаційні позитивні вольові якості виявляються в здатності судді:

- виявляти точність, обережність, охайність (ця здатність визначає таку вольову якість, як акуратність);
- свідомо дотримуватися вимог законодавства, правил поведінки та норм моралі, установлених суспільством (дисциплінованість);

- здійснювати марудну роботу, яка вимагає неабияких зусиль, скрупульозного вивчення матеріалів кримінальних проваджень, або скарг, позовів тощо (копіткість);
- дотримуватися норм законодавства, вчасно виконувати процесуальні дії, тримати надане слово (ця здатність визначає обов'язковість);

- налагоджено, зібрано, чітко планувати та впорядковувати свою діяльність (організованість);
- здійснювати професійну діяльність за певним планом (планомірність);
- поступово, крок за кроком здійснювати професійні функції (послідовність);
- своєчасно виконувати певні процесуальні дії (пунктуальність);

- довгий час працювати над чим-небудь; при цьому не змінюючи місце перебування, заняття тощо (посидючість);
- досконало вивчати матеріали кримінальних проваджень або скарг, позовів тощо (ретельність);
- здійснювати суддівську діяльність і приймати процесуальні рішення за власним почином, критично ставитися до чужих впливів, оцінюючи їх відповідно до вимог законодавства та своїх правомірних поглядів і переконань (самостійність);

- виявляти підвищену копітку увагу до об'єктів, процесів і явищ під час здійснення суддівської діяльності задля виявлення в них деталей, ознак, елементів, особливостей, характеристик для отримання фактичних даних, які мають важливе значення для конкретного кримінального провадження, позову, скарги тощо (скрупульозність);
- ретельно та копітко виконувати професійні функції, старанно вивчати матеріали кримінального провадження або скарги, позову тощо (сумлінність);
- справно виконувати професійні функції (старанність).

До групи негативних самоорганізаційних вольових якостей необхідно віднести такі, як: неакуратність, зайва копіткість, неорганізованість, неохайність, непланованість, недисциплінованість, прискіпливість, непослідовність, несвоєчасність, необов'язковість, несумлінність, непосидючість, несамостійність.

Велике значення в системі груп вольових якостей судді має моральність волі. До групи позитивних морально-вольових якостей судді необхідно віднести такі, як: мужність, самовідданість, працьовитість, принциповість, героїзм.

Позитивні морально-вольові якості виявляються в здатності судді:

- сміливо говорити та діяти, не відчувати страху перед труднощами і небезпеками (ця здатність визначає мужність);
- віддано виконувати професійні функції задля забезпечення верховенства права (самовідданість);
- прагнути та бажати працювати (працьовитість);

- керуватись у своїх вчинках стійкими принципами та переконаннями щодо дотримання норм законодавства (принциповість);
- до самопожертвування задля верховенства права (героїзм).

До групи негативних морально-вольових якостей слід віднести: відчайдушність, зухвалість, невідданість, ледарство, безпринципність, малодушність тощо.

Підводячи підсумки, слід також зазначити, що вольові якості характеризуються широтою (вузькістю), стійкістю (нестійкістю) та силою (слабкістю). Здійснюючи професійно-психологічний відбір кандидатів на посади суддів, необхідно вивчати саме ці характеристики вольових якостей.

Отже, для перевірки широти вольової якості кандидата необхідно встановити, в якій кількості видів діяльності вона особливо помітна та виражена. Наприклад, особа може бути рішучою в процесі життєдіяльності (у побуті, спорті тощо), а при виконанні професійних обов'язків стає нерішучою та тягне з прийняттям процесуального рішення.

Щодо сили прояву вольової якості, то слід перевіряти, скільки в кандидата на посаду судді енергії вольового зусилля спрямовано на подолання бар'єру, труднощів або перешкод. Критерієм сили вольової якості є рівень прояву вольового зусилля, спрямованого на подолання труднощів. Кількісним показником сили прояву вольових якостей є тривалість напруження та кількість спроб перебороти бар'єри, труднощі або перешкоди.

Щодо стійкості вольової якості, то слід перевіряти, наскільки постійним є прояв вольового напруження кандидата на посаду судді. При цьому слід зосереджувати увагу й на її головній ознаці, тобто на мірі сталості прояву вольового зусилля в однотипних ситуаціях.

Також хотілося би підкреслити, що уведення системи професійно-психологічного відбору до системи конкурсного відбору на зайняття вакантної посади судді місцевого суду загальної юрисдикції серед кандидатів на посаду судді вперше, зарахованих до резерву на заміщення вакантних посад суддів, забезпечить:

- по-перше, відсів кандидатів, які за своїми професійно важливими якостями не відповідають вимогам, що висуваються суспільством, законодавством та професією до особистості судді;
- по-друге, підвищення якості та результативності суддівської діяльності;
- по-третє, підвищення іміджу суддів.

Слід наголосити, що описані нами групи вольових якостей є одним із критеріїв професійно-психологічного відбору судді. Тому вольові якості слід вивчати тільки в комплексі з іншими групами професійно важливих якостей (психофізіологічні, інтелектуальні, моральні, лідерські, комунікативні, соціально-спрямовані, перцептивні, контрольно-оціночні, специфічні).

Література

1. Загальна психологія: навч. посіб. / М.В. Савчин. - К.: Академвидав, 2011. - 464 с.
2. Иванников В.А. Психологические механизмы волевой регуляции. - М.: Изд-во: МГУ, 1991.
3. Ильин Е.П. Психология воли. 2-е изд. — СПб.: Питер, 2009. — 368 с.: ил. — (Серия "Мастера психологии").

Цільмак О.М.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
ОДУВС

Надійшла до редакції: 07.09.2015